

2.3. Futūrisms, Dadaisms

Futūrisms ir mākslas virziens, kas radās un savu īso pastāvēšanas laiku tiešā veidā asociējams ar Itāliju 20. gadsimta sākumā un saistīts ar 1. pasaules kara darbībām un ideoloģiju. 1909. gadā mākslinieks Filipo Tomāzo Marineti (*Filippo Tommaso Marinetti*) Milānā dibināja futūristu kustību, kuras galvenais paša izvirzītais mērķis bija atbrīvot mākslu no pagātnes vēsmām. Tas izpaudās apzināti noraidot visu *vecu* un pievēršoties *jaunajam* – mašīnām, tehnikai, ātrumam un vardarbībai. Futūrisma idejās tika gloricēti karš, militārisms, patriotisms, tās aicināja iznīcināt muzejus, bibliotēkas. Visvairāk futūrisma idejas eksaltēti izgaismoja rēcošus motorus, lidmašīnas, savos dūmos tītas rūpnīcas, jebko, kas simbolizēja cilvēka triumfu pār dabu.

1910. gadā F. Marineti savos futūrisma ideālos dalījās ar domubiedriem māksliniekiem Karlo Karā (*Carlo Carrà*), Džakomo Balla (*Giacomo Balla*), Džino Severini (*Gino Severini*), Umberto Bočoni (*Umberto Boccioni*) un **Luidži Rusolo** (*Luigi Russolo*, 1885 – 1947). Kopā viņi izstrādāja un parakstīja *Futūristu mākslinieku manifestu*.

L. Rusolo drīz pēc tam šīs mākslā izpaustās idejas mēģināja pielietot arī mūzikā, apcerot veidus, kā skaņu mākslu padarīt modernāku, rūpnieciskāku (pēc tam 20. gadsimtā tā darīja arvien vairāk mākslinieku). Šīs idejas detalizēti paustas viņa traktātā *Trokšņu māksla (L'arte dei rumori, 1913)*, kurā autors sākumā detalizēti apcer konceptu, ka mūzikas vēsture principā balstās uz *trokšņa* un *skaņas* diferenciāciju.

Īsumā – cilvēces vēsturē dzīve bija ļoti klusa, dabā nepastāv ilgstošas skaļas skaņas (zemestrīces, vulkāna izvirdumi u.c. ir salīdzinoši īslaicīgi notikumi). Kad cilvēks atklāja veidu, kā radīt skaņu ar mūzikas instrumentu, šīs skaņas tika uzskatītas par neparastām, nereti pārdabiskām, tātad drīzāk dievišķām nekā cilvēcīgām, kas neattēlo realitāti, bet drīzāk piedāvā alternatīvu skatījumu, *tieci uz šo dievišķo*. Attīstoties dažādām sadzīves tehnikām, komponisti savā mūzikā šo mašīnēriju troksni centušies attēlot dažādos savam laikmetam atbilstošos veidos – sarežģītā polifonijā, sabiezinātā harmonijā. Taču, iestājoties industriālajai revolūcijai, ikdienas trokšņi kļuva daudz izteiktāki, izturētāki un skaļāki (mašīnas, rūpnīcas), līdz ar to

vienkārši muzikāla skaņa vairs klausītājā (autora prāt) nespēja vairs radīt tik intensīvu aizkustinājumu un komponistiem nācās meklēt arvien jaunus sensacionālus risinājumus (piemēram, klavieru pedāļa pludināšana impresionistu darbos).

Šajā kontekstā attiecīgi L. Rusolo aicināja uzdrīkstēties radīt ikdienas skaņas realitātei atbilstošu mūziku – tādu, kas tiešākā veidā sevī saturētu motoru rēkoņu, fabriku kladzēšanu. Viņš izgudroja un uzbūvēja jaunus mūzikas instrumentus, kurus nosauca par trokšņu mašīnām (*intonarumori*), kas vēl tika iedalītas sīkākās kategorijās – šņācēji, rēcēji, ķercēji, kaucēji utt. Ar savu trokšņu mašīnu orķestri viņš uzstājās vairākās Eiropas pilsētās un guva atzinību ne tikai no eksperimentālajiem māksliniekiem, bet arī no tādiem laikabiedriem, akadēmiskās mūzikas komponistiem kā M. Ravēls un I. Stravinskis. Lielu iespaidu tas atstājis arī uz Džonu Keidžu (*John Cage*), kurš pēcāk savā mūzikā mēģinājis padarīt klasiskos instrumentus trokšņainākus un apcerējis teoriju par klusumu. Bet vissatriecošāko iespaidu tas atstājis uz francūžiem E. Varēzu un P. Šafēru, kuri savā mūzikā tiekušies uz troksni līdz pat *musique concrete* fenomenam. L. Rusolo intonarumori kalpojuši par iedvesmas avotiem pat Stīvam Reiham (*Steve Reich*) un sintezatoru apvienībai *Kraftwerk*.

Dadaisms ir mākslas virziens, kas radās un savu īso pastāvēšanas laiku tiešā veidā asociējams ar Šveici 20. gadsimta sākumā un visspilgtāk izpaudies kā radošu personu pretreakcija pret 1. pasaules kara darbībām. Šī kara laikā daudzi dažādu jomu mākslinieki meklēja patvērumu politiski neitrālajā Šveicē, kuras pilsētā Cīrihē izkristalizējās dadaisma idejas. 1916. gadā mākslinieki Hugo Bols (Hugo Ball) un Emija Hemingsa (Emmy Hemmings) atvēra kabare Voltērs (Voltaire), kurā kuplā skaitā pulcējās dažādas radošas personas un izrādīja savus mākslas darbus, lasīja dzeju, atskaņoja mūziku. Kopā ar H. Bolu un E. Hemingsu bieži bija sastopami mākslinieki Hanss Arps (Hans Arp), Tristans Cara (Tristan Tzara), Marsels Žanko (Marcel Janco) un Rišards Hilsenbeks (Richard Huelsenbeck), viņi arī piedalījās manifesta veidošanā, kas tika publicēts 1918. gadā. Dadaisms noliedz pagātnes teorētiskumu, mākslas darbu *plānošanu* un pakļauj jaunradi nejaušībai – *viss, ko es tagad daru, ir māksla – dada*. Pēckara Eiropā dadaisma pārstāvji savā mākslā centās veidot jaunu valodu no pašiem pamatiem, piemēram, mākslinieks un dzejnieks **Kurts Švīters** (*Kurt Schwitters*) radījis vairākus dzejoļus, kas sastāv no neko nenozīmējošām zilbēm. Vispopulārākais ir **Ursonate**, kurā teksts izkārtots pēc sonātes formas principa.

Šeit iezīmējas dadaisma mūzikai raksturīgā neiespējamība atšķirt tekstu un teātri no mūzikas. Hugo Bola skaņdarbā *Karavāna* (*Karawane*, 1916) trīs vokālisti skandē dažādas tekstu kopas, kuras ik pa laikam pavada čerkstošs zvans. Šo skaņdarbu rekonstruējis latviešu komponists Juris Ābols (1950), pārliedot Bola muzikālās idejas jauktajam korim.

Vēl viena dadaisma mūzikas šķautne sevī ietver laikmetam raksturīgu skaņu iekļaušanu kopējā mūzikas audumā. Tā, piemēram, Antonio Rusolo (*Antonio Russolo*) *Korāļi un serenādē* (*Corale e Serenata*, 1921) dzirdams šķietami klasisks orķestra skanējums, kuram fonā visu laiku skan kāds mašīnas atgādinošs troksnis, kurš ik pa laikam nomāc orķestra spēlēšanu.

Futūrisma un dadaisma konceptuālās idejas, lai gan manifestos izgaismotas krasi atšķirīgos toņos, mākslā un jo īpaši mūzikā izpaudušās diezgan līdzīgi. Tās arī kalpojušas par pamatu daudzu autoru interesei un tālākiem pētījumiem eksperimentālajā mūzikā, kas, savukārt, 20. gadsimta mūzikas valodu padarījis dažādāku. Trokšņi kļuvuši muzikālāki un mūzika – trokšņaināka.

Klausāmās muzikālās idejas un skaņdarbi (daļa no tiem gari, bet iesaku kādreiz noklausīties visus!):

Luigi Russolo – *intonarumori*

Kraftwerk – *Autobahn*

Kurt Schwitters – *Ursonate*

Juris Ābols / Hugo Ball – *Karawane*